

XORIJ MAMLAKATLARIDA IMKONIYATI CHEKLANGAN O‘QUVCHILARGA MUSIQA MADANIYATINI O‘RGATISH

Yuldashev Saddamshayx

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Pedagogika va psixologiya fakulteti tyuteri

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorij mamlakatlarida imkoniyati cheklangan o‘quvchilarga musiqa madaniyatini o‘rgatish hamda bugungi kunda imkoniyati cheklangan bolalarga berilayotgan imkoniyatlar, musiqa bo‘yicha rivojlanishidagi ahamiyati haqida ham fikrlar o‘rin olgan.

Kalit so‘zlar: imkoniyati cheklangan, ijtimoiy reabilitatsiya, inklyuziv ta‘lim, koxlear implant, ruhiy rivojlanish

Jahon tajribasida imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning har tomonlama va to‘laqonli ijtimoiy reabilitatsiyasini joriy etish maqsadida inklyuziv ta‘lim strategiyasini rivojlantirishning innovatsion texnologiyalari maxsus pedagogika sohasiga tatbiq etilmoqda. Imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning inklyuziv ta‘limini amaliyotga joriy etish, inklyuziv ta‘lim falsafasini rivojlantirish umumta‘lim maktablarida korreksion ta‘lim mazmuni samaradorligini oshirish, inklyuziv ta‘limni amaliyotga joriy etish, musiqa madaniyatini rivojlantirish borasida yirik loyihalarni amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha tizimli ishlar olib borilmoqda.

Jahon ta‘lim va ilmiy tadqiqot tashkilotlarida inklyuziv ta‘lim maktablaridagi imkoniyati cheklangan o‘quvchilarni ijtimoiy hayotga har tomonlama moslashtirish, mavjud kamchiliklarni erta korreksiyalash, bartaraf etish, ikkilamchi nuqsonlarni oldini olish, umumta‘lim tizimiga moslashtirishning xilma-xil, eng maqbul texnologiyalarini takomillashtirish, o‘quvchilarda musiqa madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Shu bilan bir qatorda imkoniyati cheklangan o‘quvchilarni o‘quv jarayoniga qiziqishlarini oshirish, ta‘lim mazmuniga yakka yondashish uslublarini qo‘llash, inklyuziv ta‘limning nazariy asoslarini takomillashtirish, imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning nutqini folklor vositasida rivojlantirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarga juda yuqori darajada e‘tibor berilmoqda.

Xususan Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ham bugungi kunda 2023 yilni “Insonga e‘tibor, sifatli ta‘lim yili deb atadi. “Nima uchun yilga bunday nom

berayapmiz? Degan savol tugʻilishi aniq. Biz Oʻzbekistonda olib borilayotgan davlat siyosatining markazida inson va uning manfaatlarini taʼminlashni ustuvor vazifa etib belgiladik. Aslida ham, bizning eng bebaho boyligimiz, bu – bunyodkor xalqimiz, duogoʻy ota-onalarimiz, navqiron avlodimiz emasmi? Shu yurtda yashayotgan har bir insonning tinch va baxtli hayot kechirishi, uning sogʻligʻi joyida boʻlishi, yaxshi taʼlim olishi, oilasini tebratishi uchun qanday sharoit kerak boʻlsa, hammasini yaratib berishga harakat qilayapmiz va bu yoʻldan aslo toʻxtamaymiz”, - dedi davlat rahbari.¹

Respublikamizda soʻnggi yillarda nogironligi boʻlgan bolalarning inklyuziv taʼlimini xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish, imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish, impressiv va ekspressiv nutqini oʻrganish, koxlear implant, ruhiy rivojlanishi orqada qolgan va Daun sindromli bolalarni nutq komponentlarini rivojlantirish, qoʻllab-quvvatlashning mustahkam huquqiy-meʼyoriy asoslari yaratilmoqda. “Aholini ijtimoiy himoya qilish nogiron va aholining boshqa ehtiyojmand toifalari davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlash”¹ ustuvor vazifa etib belgilangan.

Shunday ekan, biz imkoniyati cheklangan bolalarga musiqa madaniyatini oʻrgatishimiz muhim hisoblanadi. Chunki musiqa odamlarga har xil taʼsir qiladi. Buni maqolada taʼkidlab oʻtamiz.

Musiqa odamlarga taʼsir qilish uchun alohida kuchga ega. Bu qaygʻuga osonroq dosh berishga va ikki baravar xursand boʻlishga yordam beradi. Musiqa hamma narsaga muhabbat tuygʻusini oshiradi. Estetik qiymatidan tashqari, u inson salomatligiga foydali taʼsir koʻrsatishi mumkin. Musiqa azaldan tana va ongda uygʻunlik va muvozanatni yaratuvchi asosiy davolash vositalaridan biri hisoblangani bejiz emas. Baʼzida musiqa terapiyasining bir seansi insonning kuchini va xotirjamligini tiklash uchun yetarli. Va maxsus tanlangan musiqiy kompozitsiyalar turli kasalliklarni davolashda yordam beradi, olimlar va shifokorlar shunday xulosaga kelishdi.

Musiqa, qoʻshiq va qoʻshiq insoniyat bilan ming yillar davomida yashab kelmoqda. Ular nafaqat oʻyin-kulgining sevimli elementi, balki psixoterapiyaning ishonchli vositasiga aylandi. Bugungi kunda musiqa terapiyasi nafaqat ruhiy, balki ichki organlar kasalliklarini davolashda keng qoʻllaniladi. Qolaversa, qoʻshiq pedagogik nuqtai nazardan oʻziga xos ijoddir – u miya faoliyatini faollashtiradi va uygʻunlashtiradi, yoshlarni oʻrganishga jalb qiladi, qoʻshiqdagi tarbiyaviy material oson esda qoladi.

Oʻrganishning eng faol stimulyatorlaridan biri bu musiqiy ijoddir. Biz eʼtiborni chalgʻitmaydigan, lekin eshitmasak ham, ong ostiga ragʻbatlantiruvchi

ta'sir ko'rsatadigan musiqani o'rganishimiz kerak. Sinflarda ijro etiladigan musiqa bilim olishda samarali bo'lib, o'quv faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ijobiy o'quv motivlarini shakllantiradi, kognitiv qiziqishni rivojlantiradi, nafaqat musiqiy qiziqishning namoyon bo'lishi va kuchayishiga sabab bo'ladi, balki o'zining va boshqa akademiklarda ham ta'lim va kognitiv qiziqishning namoyon bo'lishiga va kuchayishiga sabab bo'ladi. Ammo hamma musiqa ham ijobiy his-tuyg'ularni keltirib chiqarmaydi. Olimlar qattiq rokni doimiy tinglashda xotira yomonlashishini, asabiylashish va ohangdorlik hissi paydo bo'lishini, odam qattiqqo'l, tajovuzkor bo'lib, ba'zi aqliy funktsiyalarni buzadi va yurak, qon aylanishi va nafas olish organlari, avtonom nerv tizimiga kuchli salbiy ta'sir ko'rsatishini isbotladi. Dunyo biz eshitadigan va eshitmaydigan tovushlarga to'la. Ular xaotik va tartibli, tinchlantiruvchi va hayajonli, shifobaxsh va halokatli, jim va baland ovozda bo'lishi mumkin. Barkamol tanlangan, tartiblangan tovushlardan musiqa yaratiladi, u kosmik tartib timsoli, moddiy va ma'naviy olam o'rtasidagi, inson va Xudo o'rtasidagi bog'lovchi bo'g'indir.

Demak, musiqa ruhiy va jismoniy holatga ta'sirini inkor etib bo'lmaydi va uning qanday bo'lishi - ijobiy yoki salbiy bo'lishi - inson qanday musiqa tinglashiga bog'liq.

Ashula, musiqa, raqs, folklor ijrochiligi san'ati milliy musiqa san'atining xalq hayoti va ijodi bilan chambarchas bog'liq holda paydo bolgan va rivojlanib kelgan qadimiy san'at turlaridan hisoblanadi. Ayniqsa, xalqimizning an'anaviy ruhdagi qo'shiqlari o'lmas meros bolib, barcha davrlardagidek bugun ham "labbay" deb javob bermoqda. Lekin shu bilan bir qatorda faqat tarixga qarab qolmasdan, bugungi kunning ruhiga mos tarzda qo'shiqlar yaratish esa milliy mafkuramizni rivojlantirishda bosh omillardan bolmish musiqiy san'at bilan shug'ullanayotgan barcha mutaxassis va san'atkorlarga muhim vazifa qilib qo'yilishi tabiiydir. Mamlakatimiz tamomila yangi jamiyat, yangi turmush va yangi hayotni boshlab yubordi. Insonlar qalbi, tafakkuri va tasavvurida o'zgarishlar paydo bo'ldi.

Yangi O'zbekistonda yangicha qarashlar, yangicha islohotlar va yangicha musiqa madaniyati kirib keldi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Shundan kelib chiqqan holda, ma'naviy jabhalarning barcha yo'nalishlari o'zlarining maqsad va vazifalarini belgilab olishlari zarur bo'ladi. Qolaversa, bu jabhada musiqiy madaniyatning ma'naviy hayotdagi o'ziga xos o'rnini baholash, uning ta'sirchanlik kuchini Mustaqillik mafkurasi tomon yo'naltirish, uning bosh mezoni ekanligini anglash muhimdir. Madaniy hayotimizda bugungi kunda shu tamoyilga ko'ra siljishlar kuzatilmoqda. Ijodkorlarning fikri-zikri ana shu tamoyillar yo'liga yo'naltirilgan desak, xato qilmagan bolamiz.

Musiqiy madaniyat o'zining serqirraligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, o'zining chuqur ildizlari qadimgi davrlarga yetib boradigan o'zbek xalqining boy musiqa merosi hozirgi kundalik hayotimizdan ham ketgani yo'q. U xalq ijodining yuksak namunalari, kuy tuzilishi, folklor ijrochiligi, mazmunan rivojlangan cholg'u va ashula asarlari, murakkab ijrochilik turkum atalmish maqom musiqasi hamda dostonlar ijrochiligini o'z ichiga oladi¹. Bundan tashqari, xalq musiqiy madaniyatida o'zlarining barcha davrlarda sezilarli hissalarini qo'shib kelayotgan xalq bastakorlarining ijodi ham salmoqli o'ringa ega.

Shunday qilib, imkoniyati cheklangan o'quvchilar bilan individual mashg'ulotlarda ularning bezovtaligi, diqqat yetishmasligi va ko'pincha harakatlarini hisobga olish kerak. Binobarin, o'qituvchi darsdagi faoliyat turlarini iloji boricha tez-tez o'zgartirishi, yorqin tasviriy xususiyatlar va taqqoslashlarga ega bo'lgan bolalarning e'tiborini faol ravishda jalb qilishi, video va foto materiallardan foydalanishi, darsning borishini, shu jumladan san'at asarlarini tomosha qilishi kerak.

Xordagi guruh mashg'ulotlari, ayniqsa, aqliy va nutq rivojlanishida kechikkan bolalar uchun foydali bo'lib, nutq va talaffuz nuqsonlarini bartaraf etishga yordam beradi, bolaning ruhiyatini mustahkamlaydi va unga ijtimoiy moslashuvga yordam beradi. Biroq, xorda juda katta bo'lgan darslar jiddiy natijalar bermaydi, chunki bu holda nogiron bolalar o'qituvchidan yetarlicha e'tiborga olinmaydi. Ko'pincha, xor o'qituvchisi boshqa bolalar bilan ishtiyoq bilan ishlaganda, "nogiron" bolalar o'qituvchining ko'rsatmasisiz qoladilar. Shuning uchun biz kichik guruhlarda xor darslarini tavsiya qilishimiz kerak, bunda o'qituvchi har bir bolaga to'liq vaqt ajrata oladi.

Musiqada darslarida musiqa matni bilan ishlashning barcha elementlari imkoniyati cheklangan bolalar uchun qiyinchiliklar tug'diradi. Psixikaning rivojlanishidagi kechikishlar qo'pol va nozik motorli ko'nikmalarning buzilishi bilan birga kelganligi sababli, bola musiqa asbobini o'ynashni o'rganish jarayonida harakatlarni muvofiqlashtirishni o'rnatishi kerak, shuning uchun tovush chiqarishda ko'pincha noqulaylik, ovoz chiqarish qobiliyatining yo'qligi kuzatiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, inklyuziv musiqa ta'limi hozirgi kunda murakkab davrni boshdan kechirayotgani va nogiron bolalarni musiqa san'ati vositalaridan foydalangan holda o'qitish va rivojlantirish usullari, yangi uslubiy yondashuvlar zarurligini ta'kidlash kerak. O'qituvchi har bir bolaga musiqa madaniyatini va har bir cholg'u asbobini chalishni, umuman olganda, musiqiy jarayonlarni tushuntirishi va albattaki, qiziqtirishi kerak deb bilamiz, buning uchun o'qituvchi har tomonlama bolalarni tushuna olishi va his qilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Azimov E.G., Shchukin A.N. Uslubiy atamalar va tushunchalarning yangi lug‘ati // E.G. Azimov, A.N. Shchukin. - M.: IKAR nashriyoti, 2009. - 448 b.
2. Anisimov V.P. Bolalarning musiqiy qobiliyatlarini diagnostikasi: oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun darslik. - M. : Gumanitar markaz VLADOS, 2004. - 128 p.
3. Vintaeva T.N. Nogiron bolalar uchun individual ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish // Volga pedagogika byulleteni. - 2015. - No 4 (9) - B. 95-101.
4. Voznyak, I. V. Nogiron bolalarni tarbiyalash: zamonaviy yondashuvlar, muammolar va rivojlanish istiqbollari / I. V. Voznyak // Kazan pedagogika jurnali. - 2015. - No 4 (111), 1-qism. - B. 109113.
5. Goneev A.D. Korreksion pedagogika asoslari: Prok. talabalar uchun yordam yuqoriroq ped. darslik muassasalar / A.D. Goneev, N.I. Lifintseva, N.V. Yalpaeva. Ed. V.A. Slastenina. - M.: Akademiya, 2002. - 272 b.

"Innovations in Science and Technologies"